

איסור לישת עיסה בחלב

הרב מרדכי וולנוב

אחד מסודות השיווק בתעשיית המזון הוא לחדש חידושים. אם בעבר היו מוצרי מאפה חלביים מסתכמים בבורקס גבינה, אזי היום יש מוצרי מאפה חלביים רבים, כגון רוגלעך, סופגניות ואוזני המן, שמשווקים בצורה זהה לחלוטין למוצרי מאפה פרווה. במאמר זה נברר את הגדרים ההלכתיים בסוגיית איסור לישת עיסה בחלב, כדי שנדע מה מותר, מה אסור, ממה צריך להיזהר וכיצד ניתן לתקן.

מקור האיסור

חכמים אסרו ללוש עיסה בחלב.¹ המקור לאיסור מופיע במסכת פסחים:² "אין לשין את העיסה בחלב, ואם לש – כל הפת אסורה". טעם האיסור גם הוא מוזכר בגמרא – מפני הרגל עבירה, ומבאר רש"י³ שאנשים עלולים לטעות ולאכול את הפת החלבית יחד עם בשר. ונראה לבאר בדבריו שעלולים לטעות ולחשוב שמדובר במאפה פרווה מחמת שהחלב לא ניכר בעיסה.

מקרים שהתירו בהם ללוש עיסה בחלב או בבשר

בהמשך הגמרא⁴ מובא בשם רבינא שהתירו ללוש עיסה בחלב, אם לש את העיסה "כעין תורא" (כעין השור). הראשונים נחלקו בביאור המושג "כעין תורא". רש"י⁵ פירש: כעין תורא – מעט כעין של שור, וטעם ההיתר הוא שאוכל את הפת בבת אחת, ובאופן זה אין חשש שיאכל את הפת עם בשר. מפירוש רש"י משמע שמדובר בפת קטנה מאוד שאוכל אותה בבת אחת, אך בכ"י⁶ הביא את הגהות שערי דורא⁷ שכתב: "היתר פשוט שאותם לחמים שעושין לכבוד שבת לחם משנה אופין אותם עם הפשטיד"א לכתחלה משום דבר מועט הוא ונאכל מהר בשבת והוי כעין תורא". מדבריו משמע שההיתר רחב הרבה יותר, וכמות שנאכלת באותה שבת נחשבת לכמות קטנה.

1. מובן שכשם שאסור ללוש עיסה בחלב, כך אין ללוש עיסה בבשר, אלא שבבשר דבר זה פחות שייך, משום שאם ימלאו העיסה בבשר, הבשר יהיה ניכר, ולא יבוא לטעות. עיין ערוך השולחן סימן צז סעיף ג.

2. גמרא פסחים לו.

3. רש"י שם ד"ה אין לשין.

4. שם.

5. רש"י שם ד"ה כעין תורא.

6. ב"י יו"ד סימן צז סעיף א.

7. שערי דורא סימן לה סעיף ו.

הרי"ף⁸ והרמב"ם⁹ סוברים שרבינא לא בא להתיר ללוש כמות קטנה, אלא ללוש **בצורה** מיוחדת, וז"ל: "ואם שינה בצורת הפת עד שתהיה ניכרת כדי שלא יאכל בה לא בשר ולא חלב הרי זה מותר". טעם ההיתר מבואר בטור,¹⁰ והוא שמחמת צורתה המיוחדת "יזכור שיש בה חלב". בעל תרומת הדשן פסק¹¹ שלהלכה אנו מתירים כשני הפירושים, "דתרוייהו סברות יפות הן".

היתר נוסף מובא באיסור והיתר הארוך,¹² והוא כאשר **ניכר** בעיסה באופן ברור החלב או הבשר, וכך אין צריכים היכר יותר. כלומר כל ההיתר של כעין תורא הוא דווקא כאשר החלב או הבשר לא ניכרים בעיסה, ויש חשש שיטעו, אבל כאשר ניכרים החלב או הבשר, כיוון שאין חשש שיטעו, גם היכר בעיסה לא צריך.

פסק השו"ע

בשו"ע¹³ הכריע לקולא, וניתן ללוש עיסה בחלב כאשר הולכים על פי אחת השיטות, וז"ל: "אין לשיין עיסה בחלב, שמא יבוא לאכלה עם הבשר. ואם לש, כל הפת אסור, אפילו לאכלה לבדה. ואם היה דבר מועט כדי אכילה בבת אחת, או ששינה צורת הפת שתהא ניכרת שלא יאכל בה בשר, מותר".

הגדרת דבר מועט

מלשון השו"ע "כדי אכילה בבת אחת" משמע שמדובר בכמות קטנה מאוד. יש מהאחרונים¹⁴ שביארו שאין הכוונה לאכילה בבת אחת, אלא כפי המובא בתורת חטאת¹⁵ שכל שנאכל באותו יום נחשב לדבר מועט, משום שבאופן זה אין חשש שמא ישכח ויבוא לאכול עם בשר. ונמצא שאם בני הבית מרובים, יכול ללוש מה שהוא ובני ביתו צריכים לאכילת **יום אחד**.¹⁶ אולם בכף החיים¹⁷ ביאר שלשון השו"ע מדויקת, ולדעת השו"ע דבר מועט הוא כדי אכילה **בבת אחת**, וסיים בזה"ל: "וא"כ לספרדים שקבלו חומרת השו"ע אין

8. רי"ף פסחים ח.

9. רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק ט הלכה כב.

10. טור יו"ד סימן צז.

11. דבריו הובאו בהגהות שערי דורא סימן ס סעיף ב ובב"י סימן צז סעיף א.

12. איסור והיתר הארוך כלל מ דין יט מובא גם בדרכי משה יו"ד סימן צז ס"ק א.

13. שו"ע יו"ד סימן צז סעיף א.

14. פרי מגדים שפתי דעת סימן צז ס"ק א, חוות דעת סימן צז ס"ק ד, ערוך השולחן יו"ד סימן צז

סעיף ד, וכתב שם שכדי אכילת יום הוא מעת לעת.

15. תורת חטאת כלל ס דין ב.

16. ערוך השולחן סימן צז סעיף ד.

17. כף החיים יו"ד סימן צז ס"ק ז.

להתיר אלא דוקא כדי אכילה בבת אחת". ויש שביארו¹⁸ בדעת השו"ע שבבת אחת הכוונה **לסעודה אחת.**

האחרונים דנו במקרה שלש כמות גדולה של עיסה בחלב לעצמו, ולאחר שנודע לו שאסור, רוצה להתיר על ידי שיחלק לאחרים, לכל אחד כמות קטנה. בפתחי תשובה¹⁹ הביא מהחוו"ד שאסור משום שמיד לאחר שנאפתה – הפת נאסרה, ונמצא שעל כל חתיכה וחתיכה יש שם איסור, ואינו מועיל מה שמחלקה אח"כ לאחרים. אולם בדרכי תשובה,²⁰ לאחר שהביא את דברי החוו"ד, כתב שפשוט שכל זה הוא דווקא אם כבר אפו את הלחם, אבל אם אירע שלשו עיסה בחלב ובאו לשאול קודם שאפו את הפת, יכולים להורות שמותר לחלק העיסה לכמה בני אדם, ועל דעת כן יאפו את הפת. הטעם הוא שכל זמן שלא אפו את הפת, לא חל שם של איסור על הפת, שהרי כל זמן שיש עיסה, יכולים לאפות מעט מעט או לשנות צורת הפת, וכיוון שכך נמצא שגם לכתחילה יכול ללוש הרבה עיסה בחלב כדי לחלקה לאחרים. אך מובן שמדובר באופן שהאחרים יודעים שמדובר בעיסה שנילושה בחלב, שאם לא, הרי יכולים לטעות, ועל כך גזרו שלא ללוש עיסה בחלב. מכאן יש לדון להתיר למאפיות לאפות פת שנילושה בחלב, שהרי דעתם של המוכרים למכור לאחרים, וזרכם של אנשים לקנות כמות מועטת המספיקה לסעודה אחת ולכל היותר ליום אחד, והיתר מעין זה מצינו בערוך השולחן.²¹

וז"ל: "והנה בזמנינו זה עושים האופים פת צנומה שקורין סוחארקעס ויש מהם של חלב וקורין זה מילכיק"א סוחארקעס ואין הפרש בתמונתן בינם לבין שאינם לא של בשר ולא של חלב ולכאורה אסורים באכילה ושאלתי לאופים בני תורה ואמרו לי שאלו של חלב ניכרים הרבה במראיתם מפני שומנם שאינם דומין כלל לאחרים **ועוד אפשר לומר משום דעל יותר מיום אחד אין לוקחין ובזמן מועט לא חיישינן**". אומנם יש להדגיש, כפי שכבר הערנו, שכל ההיתר תקף בתנאי שהקונים יודעים שמדובר בעיסה שנילושה בחלב, ואפשר שעל ידי כיתוב מאיר עיניים וכולט ניתן לומר שהאופים יצאו ידי חובתם. אולם יש לפקפק בהיתר זה: ראשית, ערוך השולחן מעיד שהטעם להיתר שהוא שמע מבני תורה היה שבפת זו ניכר שהעיסה נילושה בחלב, ונראה שזו הייתה סיבת ההיתר העיקרית, ורק בדרך אפשר הוסיף ערוך השולחן שמדובר גם בכמות קטנה. קשה לסמוך על היתר זה לבד, כי פעמים רבות אחד מבני הבית קונה מיני מאפה לכל בני הבית. האופה אומנם ציין שמדובר במוצר חלבי, והקונה אכן היה מודע לכך, אך כל שאר בני הבית שלא ביקרו

18. דרכי תשובה סימן צ"ק יז וכן בשו"ת דברי שלום יו"ד סימן ל.

19. פתחי תשובה יו"ד סימן צ"ק ג.

20. דרכי תשובה סימן צ"ק טז.

21. ערוך השולחן יו"ד סימן צ"ק סע"ף ו.

במאפייה עלולים להתבלבל ולאכול את הפת עם בשר. אך אפשר לדחות ולומר שכשם שבבית לא חששו והניחו שבעלת הבית תיידע את כל בני הבית ומשום כך התירו לאפות כמות שתספיק לכל בני הבית, הוא הדין הכא, ניתן להניח שהקונה יידע את כל בני הבית, ומותר.

צורה מיוחדת

בדרכי תשובה²² דן אם צריך שינוי גדול או גם שינוי קטן מועיל. מסקנתו שגם שינוי קטן מספיק, ובלבד שיהיה ניכר לעין שהוא שונה, והביא שם מספר זר הזהב' שצריך שיהיה ניכר גם לבני אדם הבאים מחוץ לעיר לקנות מאותה פת. מדבריו של 'זר הזהב' מבואר ששינוי צורת הפת מועיל גם כדי למכור, אולם במהרי"ט²³ פסק ששינוי פת מועיל רק בבית, ולא כדי למכור בשוק. זאת משום שחיישינן שמא ישכח להודיע, וכן הכריע בחו"ד.²⁴ בדרכי תשובה²⁵ הביא את שתי הדעות וכתב שדעת החכמת אדם²⁶ להתיר על ידי שינוי בצורת הפת בכל מקום ולא חיישינן משום אורחים הבאים, וכן פסק היד יהודה וכתב שהיו נוהגים בכל תפוצות ישראל בעיירות הגדולות לאפות ולמכור בשוק פת משונה עם חלב אע"פ שנמכר לאורחים, כיוון שמפורסם לכול שמין פת זה נאפה בחלב. וכתב עוד שאפשר שגם המהרי"ט לא החמיר אלא במקום שהשינוי לא היה שינוי גמור, אבל בפת משונה לגמרי משאר פת, והכול יודעים שמין פת זה נילוש בחלב, אין לחוש.

אף שהתירו ללוש עיסה בחלב אם משנה את צורת הפת, מכל מקום כתב החו"ד²⁷ דזוקא כששינה בשעת אפייה, אבל אחרי אפייה אינו מועיל שינוי לפת מרובה, כיוון שכבר נאסר. וכן משמע מדעת רוב הפוסקים,²⁸ מלבד כאשר אירע הדבר בשוגג, כגון שנשפך חלב או בשר תחת הפת שלא במתכוון כלל, שאז אפשר לסמוך על שינוי שיעשה אחרי האפייה.

עיסה שניכר עליה חלב או בשר

הפרי חדש²⁹ הביא את הרוקח³⁰ שכתב שיש שרוצים לאסור פת שנגעה בפשטידת בשר והשומן זב על הפת, "ואינו נראה דדוקא חלב שנלושה בעיסה שאינו ניכר אבל ניכר לעין

22. דרכי תשובה סימן צז ס"ק יט.

23. חלק יו"ד סעיף יח.

24. חוות דעת יו"ד צז ס"ק ה.

25. דרכי תשובה סימן צז ס"ק כ.

26. חכמת אדם כלל נ סעיף ג.

27. חוות דעת סימן צז ס"ק ה.

28. דרכי תשובה סימן צז ס"ק כא.

29. פרי חדש סימן צז ס"ק ג.

30. רוקח סימן תסט.

לא יבוא לידי קלקול". הפר"ח הסכים איתו וכתב שכן עיקר, שאם השמנונית הוא דבר מועט שנבלע בפת ולא מינכר, אסיר באכילה, אבל אם השמנונית ניכרת, והרי היא על פני הפת, אין כאן בית מיחוש, ושרי באכילה. הפר"ח אומנם דיבר על פת שנגעה בפשטידה בשרית וכדו', אך אותה סברה עומדת גם אם לשים עיסה בחלב או בשר, והחלב והבשר ניכרים, שאז לא קיים החשש שיטעה, וכן פסק בערוך השולחן,³¹ וכן משמע מכף החיים.³²

החיד"א בשו"ר ברכה³³ כתב שבארץ ישראל ובטורקיה נהגו לעשות בורקס ממולאים בבשר, וכן עושים בורקס ממולא בביצים או ירק וגבינה וכיוצא, והמנהג לעשות של גבינה בשינוי על דרך כעין תורא. ומדבריו מבואר שדווקא את בורקס הגבינה היו עושים בשינוי צורה, אבל את הבורקס הממולא בבשר היו עושים בדרך הרגילה. ותמוה מה שונה בורקס גבינה מבורקס בשר, אלא שבכף החיים³⁴ ביאר שהמילוי הבשרי היה ניכר, ומשום כך לא היה צריך לעשות היכר, מה שאין כן בבורקס החלבי – כיוון שהגבינה מעורבת בירקות היא אינה ניכרת ויש לעשות היכר. ובהערות שם³⁵ כתב שכן המנהג בימינו לעשות בורקס ממולא בתפ"א ובורקס ממולא בגבינה, וכלפי חוץ אינו ניכר במה ממולא הבורקס, ופעמים גם לאחר שפותחים את הבורקס קשה לזהות את המילוי, ומשום כך מנהג העולם לעשות בורקס חלבי בצורה משולשת ובורקס תפ"א בצורה מלבנית. לעומת זאת רבים אופים בורקס ממולא בבשר ללא היכר, והסברה, כפי שכתבנו, משום שהבשר ניכר ואין חשש שמא יטעה.

פת שאין דרך לאוכלה יחד עם חלב או בשר

באיסור לישת עיסה בחלב יש לשאול שאלה עקרונית: האם האיסור ללוש בחלב הוא דווקא כאשר יבוא לאכול את הפת יחד עם בשר, אבל בזה אחר זה לא גזרו, או שמא האיסור חל גם באופן שקיים חשש שיאכלם בזה אחר זה?

הפתחי תשובה³⁶ מביא תשובת מהרי"ט³⁷ שהאיסור ללוש עיסה בחלב ללא שינוי בצורת הפת הוא דווקא במקום שיש חשש שיאכל את הפת עם המין השני **ביחד**, אבל במקום שאין חשש "כמו אותם הממולאים במיני מתיק, שאין דרך לאוכלם עם גבינה, מותר ללוש

31. ערוך השולחן סימן צז סעיף ה.

32. כף החיים סימן צז ס"ק א.

33. שו"ר ברכה סימן צז סעיף ב.

34. כף החיים סימן צז ס"ק טז.

35. שו"ר ברכה סימן צז סעיף ב הערה ב.

36. פתחי תשובה סימן צז ס"ק ג.

37. שו"ת מהרי"ט חלק ב סימן יח.

אותם עם שומן ולא חיישינן שמא אחריהם יאכל גבינה, דדיינו במה שאסרו ואין לנו לגזור גזירה אחרת", וכן פסק בכף החיים³⁸ וכן פסק בחכמת אדם³⁹ וז"ל: "ודוקא פת שעומד לאכול עם בשר ועם חלב אבל מה שאין דרך לאוכלו רק לקינוח או עם משקה מותר ולא חיישינן שיאכלנו אחר שאכל בשר או גבינה דכולי האי לא חיישינן".

סיכום

בלישת עיסה בחלב מצאנו ארבעה היתרים:

- כמות קטנה – בדעת השו"ע נחלקו האחרונים: יש אומרים כפשט דברי השו"ע כמות קטנה, דהיינו שנאכל בבת אחת, ויש אומרים כדי סעודה אחת. לדעת הרמ"א כל שנאכל באותו יום נקרא כמות קטנה.
- כשלש כמות גדולה כדי לחלקה לאחרים, יש מי שמתיר, בתנאי שמייצע את הקונים או את האוכלים שמדובר בעיסה שנילושה בחלב או בשר.
- שינוי צורה – גם שינוי קטן מועיל. נחלקו האחרונים אם שינוי בצורת הפת מועיל רק בביתו, או גם למכור לאחרים. יש אוסרים ויש מתירים, ולמעשה נראה שהמנהג להקל בצורה מוסכמת וידועה, כמו בורקס חלבי שנאפה בצורה משולשת.
- ניכר – אין איסור ללוש עיסה בחלב או בשר, כאשר ניכר בעיסה החלב או הבשר.
- פת שאין דרך לאוכלה עם בשר או עם חלב – לרוב הפוסקים האיסור של לישת עיסה בחלב הוא דווקא במקום שיש חשש שיאכל את הפת יחד עם המין האחר, אך אם לא יאכל יחד אלא אחר זה, אין איסור. לכן קינוחים שאין דרך לאוכלם עם בשר אינם בכלל הגזרה.

הוראת הרבנות הראשית לישראל

מסקנתנו שיש הרבה פתחים שניתן דרכם להתיר לישת עיסה בחלב או בשר בבית הפרטי, ומעיקר הדין גם במקומות ציבוריים. אולם מנגד עומדת הוראת הרבנות הראשית שנכתבה בעקבות פניות רבות מצרכנים שנכשלו ואכלו מאפים חלביים בארוחה בשרית.

38. כף החיים סימן צז ס"ק טו, יב.

39. חכמת אדם כלל נ סעיף ג.

נביא ציטוט מהחלטת⁴⁰ הרבנות הראשית, וכמו כן נביא את ההוראה ההלכתית.

"כזכור שינוי הצורה נבע מתלונות רבות מצד הציבור ומהעובדה שרבים נכשלו. שינוי זה נועד למנוע מכשלה מהציבור, הן ביחס לצרכן הפרטי הן ביחס למערך המוסדי והעסקי.

המוצר	פרוה	חלבי
בורקס בכל הגדלים	מלבן, ריבוע	משולש
בורקס בצורת נחש	סגירה חיצונית	רגיל סגירה פנימית
פילאס	3 צלעות, שבלול	אצבע רחבה, חישוק
קרואסון	ישר	סהר

מלשון ההחלטה נראה שגם הרבנות הראשית הבינה שניתן למצוא פתחים הלכתיים רבים, ואף על פי כן ראתה לנכון לתקן תקנה ולקבוע נהלים כדי למנוע מכשלה מהציבור. אין ספק שהמציאות בתעשיית המזון בימינו שונה לחלוטין מהמציאות שהייתה בעבר. בעבר היה מספר המאפיות קטן, ומוצרי המאפה היו ידועים ולא משתנים. היום לעומת זאת תעשיית המזון מפותחת ומתחדשת, ולצרכן הפרטי כמעט ואין אפשרות להתעדכן בשינויים. כפי שכתבנו, למעשה בבית הפרטי ניתן למצוא היתרים רבים ללישת עיסה בחלב, אך במקומות ציבוריים, כיוון שצרכנים רבים נפגעו והתלוננו שהדבר גורם למכשלה, חובת נותני הכשרות ליישר קו עם נוהלי הרבנות הראשית כדי למנוע מכשלה מהציבור.

40. ההחלטה התקבלה בתאריך ז' סיוון תשע"ג.